

שיחות אל־יעזר

שיחות ומאמרי הגאון רבי אליעזר געלדצעהלער זצ"ל
ראש ישיבת 'אור ישראל'

פרשת פינחס

גליון 82

**שיחת שבוע זו נתנדב ע"י הרבני הנגיד ר' יואל פריעדמאן חי"ו
לע"נ אביו ר' חיים אברהם שלום ירוחם בן ר' ישראל דוד ע"ה**

הרוצה לנדב גליון לע"נ או לרגל שמחה וכדו',
ובן להערות ותיקונים, ולקבלת השיעור [והקלמת] מידי שבוע
נא לפנות ל sichoseliezer@gmail.com

ענין שבירת הלוחות, ועבודת ימי בין המצרים[°]

מהות לוחות הראשונות

בסדר הנהוג בכל תפוצות ישראל יוצא שברוב השנים קוראים פרשת פינחס בימי בין המצרים. ואיתא בשפ"א ליתן טעם בזה, כיון שבסדרה זו נצטוונו על מצוות התמידים והמוספים, קבעוה חז"ל בימים אלו לעורר בנו צמאון וגעגועים וכיסופים לעבודת ביהמ"ק ביתר שאת ויתר עוז.

ימי בין המצרים מתחילים ביום י"ז בתמוז שנקרא בכתוב 'צום הרביעי', וענינו מבואר במשנה (תענית כו.) 'חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וכו', נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל'. ויש להתבונן, שזה שאנו צמים על שהובקעה העיר, הוא דבר המתקבל על הדעת, שכיון שאין חומה דלתים ובריח לסגור בעד האויב הצר, אבדה תקותם ותוחלתם

של יושבי העיר, וזהו תחילת החורבן בעצמו. וכן ביטול התמיד היתה כעין 'הובקעה העיר' ברוחניות, וכענין דאיתא במדרש בפרשתן (במדב"ר פכ"א כא) 'אר"י ב"ר סימון מעולם לא היה אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שבלילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו ביום', וכיון שביטל אלו התמידין לא נשתמרו מעון ו'הובקעה העיר' היינו המעלה והקדושה המיוחדת של ירושלים הקדושה. וכן יש להבין שאר חטאים או פורענויות המוזכרים במשנה שאירעו סמוך לחורבן בית ראשון או שני, הם כעין הובקעה העיר הרוחנית, שהרי בזה שמנשה העמיד צלם בהיכל נסתלקה השכינה משם, וזהו החורבן האמיתי, ועל דא שפיר יאי למבכי.

אמנם צריכים להבין על מה ולמה קובעים צום על מעשה שבירת

[°] חלק משל"ס פנחס בקעמפ תשס"ג

והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת', וידועים דרשות חז"ל אל תקרי חרות אלא חרות ממלאך המות, מיסורים, מגליות וכו', עאכ"כ שזה יום גדול ונשגב וקדוש עד מאד.

ובאמת בפעם הראשונה שמוזכר יום י"ז בתמוז כיום מיוחד, זה כשביום שלפניו נאמר (שמות לב, ה) 'ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר'. וידוע שאין בתורה חלילה שום דבר לשוא, וכבר דקדקו חז"ל שלא אמר 'חג לעגל מחר', אלא לה'. וע"כ שאהרן הכהן הרגיש שבעולמות העליונים יש התעוררות ושמחה גדולה ועצומה על נתינת אלו הלוחות הקדושים, ולכן בישר לישראל שחג לה' מחר.

ולתוספת ביאור בענין יום הגדול והנורא הזה, נלמד מתורתו של רבנו האלשיך הקדוש זי"ע (שמות ריש פי"ט). שם מבאר ענין קבלת התורה ואח"כ קבלת הלוחות, שהן כעין אירוסין ונישואין. שהרי ידוע שסדר כריתת ברית אהבים בין איש לאשה מתחילה שהחתן מקדש את הכלה ומייחדה לעצמו, ובזה אוסרה אכו"ע כהקדש, והיינו אירוסין. האירוסין לבד כבר עושה את האשה לאשת איש גמורה, אבל עדיין אינם חיים יחד, כל אחד חוזר לביתו, ועושים

הלוחות, שזה ענין ישן נושן, אלף ויותר שנים לפני חורבן הבית, והתורה כבר מספרת בארוכה איך משה רבינו התפלל בעד בני ישראל, וגם הם עשו תשובה, עד שהתרצה הקב"ה להם ונתן להם לוחות שניים, והיה נראה שהכל בא על תיקונו, ומה יש לצום עוד היום בשביל זה. ולהבין זה צריכים להתבונן בעומק ענין לוחות הברית בכללות, ולוחות הראשונים בפרט.

ולהבין גודל ענין לוחות הראשונים, יגיד עליו רעו, הלא חז"ל כשמתארים את גודל היום טוב של יום הכיפורים אומרים (תענית ל:): 'יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות האחרונות', ומדויק מדברי הגמ' ופרש"י¹, שאין כאן שני דברים נפרדים, אלא זה שהוא יום סליחה ומחילה לדורות נובע מזה שהוא היום שנתרצה הקב"ה לישראל וניתנו לוחות שניות. אמור מעתה, אם נתינת לוחות שניות – שהיו מעשי ידי משה רבינו, ולא היה בהם המעלות הנשגבות שמנו חז"ל על לוחות הראשונות – עכ"ז כוחם גדול לפעול ביום נתינתם מחילה לעוונות לדורות עולם, יום נתינת לוחות הראשונים שעליהם כתיב (שמות לב, טז) 'והלחת מעשה אלהים המה

דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי, כך שמעת', עכ"ל.

¹ וז"ל ד"ה שניתנו בו 'ואותו היום נקבע ליום כפור להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר

(וע"ש דלגבי אירוסין פלוגתא היא, אבל בנישואין לכו"ע מונים חוץ משני הימים). ובכן בנידון דידן שיצאו ממצרים ביום ט"ו ניסן, מתחילים לספור מיום המחרת שהוא ט"ז ניסן, נמצאו ג' חדשים קלים ביום ט"ז תמוז, ולכן יום י"ז בתמוז הוא היום הראשון שראויה הכלה להיכנס לבית החתן בברית אמת, בשלמות ובלי כל חשש ערוב ושיריים מ'זרעו של ראשון', ובה הנערה באה אל המלך להיות לו לאשה בתכלית היחוד.

והקשר הנפלא הזה הוא עניינם של לוחות הברית, שהרי הלוחות 'מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת'. כלומר שהיה כאן יחוד נורא ונשגב של 'מכתב אלהים' שמטבעו הרוחני אין לו אחיזה כלל בעולם חומרי, אבל היו חרותים וחקוקים באבנים חומריות, וזהו חיבור נורא של 'והיו לבשר אחד'. והיינו שדרשו חז"ל 'אל תקרי חרות אלא חירות ממלאך המות', היינו שאם היו ישראל מקבלים אלו הלוחות, שבהם היה גמר הברית עם הקב"ה בתכלית, לא היה מקום לשום מיתה וגלות ויסורים ושאר דברים. זהו ה'חג לה' מחר' בקבלת לוחות הראשונות.

יום 'נתינת' לוחות שבורות

כל ההכנות לקראת החתונה. בתקופה הזו הכלה אכן מיוחדת לחתן, אבל היא חיה לעצמה כנעוריה בית אביה, החתן אינו מחויב עדיין בשאר כסות ועונה, ואינו זכאי במעשי ידיה וכו'. כל זה עד הנישואין שהוא מכניסה לביתו, ואז מתקיים ביניהם 'על כן יעזב איש וגו' ודבק באשתו והיו לבשר אחד', ובלשון חז"ל 'אשתו כגופו'.

בנידון דידן, מעמד קבלת התורה היה מעמד הקידושין, שבו בחר הקב"ה בכנסת ישראל מכל העמים ונתן לה את הקידושין, היא התורה, ובה נעשית מיוחדת ומיועדת לה' להיות לו לעם, אבל לנישואין, מדרגת 'ושכנתי בתוכם', עדיין לא באה. והטעם, מפני שיש הלכה (יבמות מא.) שאשה גרושה או אלמנה צריכה להמתין ג' חדשים מאז שיוצאת מרשות בעלה הראשון עד שהיא נכנסת לרשות אחר, כדי שיהיה זמן להבחין בין זרעו של ראשון לשל שני. וכיון שכלל ישראל במצרים היו עובדי ע"ז, בחי' 'גוי מקרב גוי', והיו משוקעים במ"ט שערי טומאה, לא היו ראויים לעמוד תחת החופה בברית נישואין עם הקב"ה, עד שייבחן שאין להם עוד כל קשר ושייכות לבעלה הראשון, שהיא קליפת טומאת מצרים. ובגמ' מבואר (שם מג.) 'וצריכה להמתין ג' חדשים חוץ מיום שמת בו [בעלה הראשון] וחוץ מיום שנתארסה בו'

עליה מינאי' (יהא שלמא ליד דגברה יותר ממני. קרבן העדה) ע"כ.

והדברים מרפסין איגרא, הקב"ה תפוס בלוחות ואינו רוצה ליתנם למשה רבינו, והסיבה לכך מבוארת, הלא זה עתה המירו כבודם בתבנית שור אוכל עשב, ועוד יותר עלובה כלה שמזנה תחת חופתה, ובכן אינם ראויים עוד ללוחות הקדושים הללו, נמצא שה'יד החזקה' של משה רבינו אינה גבורה גשמית, אלא שלחם עד שגבר כביכול נגד יד של מעלה, לתפוס הלוחות להורידם לישראל, אע"פ שמן הדין אינם זכאים לזה, וזו גבורה נוראה הראויה לשבח בה את איש האלקים בחתימת התורה.

אמנם כל הענין צריך הסבר, איך שייך ענין מושג גבורת יד אנוש-אף משה איש האלהים- נוכח ידיו של מעלה כביכול, הלא זה דבר שאינו מתקבל על הדעת. ועוד והיא העיקר, הלא משה רבינו בעצמו כשראה את העגל ואת המחולות שיבר את הלוחות תחת ההר, א"כ מה הועילה לו כל גבורתו אשר עשה. וביותר יש לתמוה על המילים האחרונות שבתורה, 'אשר עשה משה לעיני כל ישראל', ומפרש"י 'לעיני כל ישראל' - שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם וכו', והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר אשר שברת, יישר כחך ששברת'. ויש לנו לשאול ממ"נ, אם זה שבת למשה רבינו, שהוריד

אמנם נראה מקופיא שכיון שהיה קלקול מצד המקבלים, ולכן אין לנו את החג הנורא הזה, ונתקיים בנו מקרא שכתוב 'והפכתי חגיכם לאבל'. אבל בעומק נראה לא כך. שהרי במילים האחרונות שבתורה, שהן כעין הספד על משה רבינו, מונה התורה כמה מעלות טובות עליו (דברים לד, י-יב) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים וגו' ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל'. ומפרש"י 'ולכל היד החזקה' - שקבל את התורה בלוחות בידיו'. וצריך תלמוד, וכי זה מה שיש לתורה הקדושה לשבח למשה איש האלהים, שהיה גבור בעל כח שהיה יכול לשאת אבנים כבדות.

אלא מקור דברי רש"י הם מירושלמי (תעניות פ"ד ה"ה), וכתוב שם דברים נוראים שאלמלא אמרום חז"ל אסור היה לנו לשומעם, וז"ל 'ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, הלחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה, והיה משה תפיש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע. כיון שעשו ישראל אותו מעשה, ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה, וגברה ידו של משה וחטפן ממנו. הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר 'ולכל היד החזקה' ייא שלמא על ידה דגברת

למשך רגעים ספורים, בכדי לעשות חלות הקנין ויכנסו לברית, וישברם אח"כ. וגם אם אבד השטר, הקנין לא בטל.

ובאמת יש לכל אדם באשר הוא שם לקחת חיזוק גדול מזה, שהרי לפעמים אנו שומעים קול בתוכנו שאומר לנו שאין אנו ראויים להתפלל וללמוד, כי פגמנו, חטאנו ורשענו. כמובן שאין זה אלא קול ענות חלושה ועצת היצר שרוצה להפיל אותנו בפח היאוש והעצבות. אבל לאדם לא נדמה כן, הוא חושב שעושה חשבון נפש אמיתי, ושבאמת הוא משוקץ ומתועב לפני המקום ח"ו. ובפרט אם הוא מבין ב'קליינע אותיות' הוא יודע לומר שיש ספרים שאומרים שאין הוא יכול לעשות תשובה בכלל. ולכן היסוד הראשון שיש לנו ללמוד מענין הלוחות, זה שמשם רבינו לא שמע מפי מלאך ולא מפי שרף, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו מחזיק ותופס את הלוחות באומרו שאין בני ישראל ראויים לזה, ומשה רבינו תובע כבודם של בנים, ולוחם במסירות נפש נוראה ובגבורה עצומה, עד שגבורה ידו ותפס את הלוחות. וכמה ק"ו בני בנים של ק"ו יש לך לשאת בנפשך, שאם אתה מצדד לומר שאינך ראוי לעבודת ה', גם לדברייך (המוטעים בהכרח) שזה חשבון נכון, אבל ידוע תדע שאתפשטותא דמשה בכל דרא

הלוחות אף שכבר ידע שחטאו בעגל, למה באמת שיבר אותם. ואם הכתוב משבחיו ששיברם, מה יתן לך ומה יוסיף לך שהורידם בכלל.

אלא הענין הוא, ששטרי קנין יש להם שני תפקידים, הדבר הראשון, שהוא פועל חלות קנין, אם זה מכירה, קידושין, גירושין, מתנה, שחרור וכדומה. ואחרי זה הוא גם משמש כראיה למקבל למען יעמדו ימים רבים. והנה אם יקרע ויאבד השטר אחרי הקנין, גם אם לא יהיה למקבל שום ראיה והוכחה לחזקתו, אבל ודאי לא יופקע זכותו על ידי זה, שהרי אין אחר קנינו כלום, ולא אבד לו אלא הראיה.

ואולי י"ל שודאי ידע משה רבינו כבר כשהוריד את הלוחות שיצטרך לשבור אותם, אבל מי כמוהו ידע והשיג במעלת וקדושת אלו הלוחות הראשונים, והבין שאם יקבלו ישראל אלו הלוחות זה יפעל איזה קנין גדול של ברית נישואין בין קוב"ה וכנסת ישראל, שעל שם הברית הזו נקראו 'לוחות הברית'. וידע ג"כ שכיון שחזרה להם לישראל זוהמתן, כבר לא יהיו לעולם במצב שיהיו ראויים באמת לאלו הלוחות של 'חירות', ועשה חשבון שאם לא עכשיו אימתי, ולזה לחם במסירות נפש וחירף נפשו לתופסם ולהורידם כביכול בע"כ של מקום, גם אם זה יהיה אצלם למטה

הדעת כתוב (בראשית ג, כב) 'ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל לא לעלם'. משמע שלולא החטא לא היה חיסרון שיחיה האדם לעולם, שהרי ה' מטעים דבריו 'הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו וגו''. וההסבר בזה פשוט מאד, שהרי אם היה האדם אוכל מעץ החיים לפני החטא היה תמיד חי במעלה ומדרגה של קודם החטא, שראה מסוף העולם עד סופו, והיתה קומתו מסוף העולם עד סופו, והיה במדרגה גבוהה כ"כ עד שהמלאכים אמרו קדוש לפניו וכו', וראוי ויאות שיחיה כך לעולם. אבל כיון שאכל מעץ הדעת טוב ורע, ויש בו מעתה ערבוב טוב ורע, אם הוא יחיה כך לעולם לא יתברר הטוב מהרע לעולם, וישאר במצבו הפגום לנצח נצחים. ולכן 'וישלחו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה', ויעמול כל ימיו 'לעבדה ולשמרה' בתיקון נשמתו, לברר את הטוב שבעולם משך כל ימי חייו, עד שימות ותיפרד הנשמה מהגוף, ואז יאבד הגוף עם חטאיו ופגמיו, והנשמה תעלה למעלה, ויתברר האוכל מהפסולת, הטוב מהרע, וכך יבוא על תיקונו, והכל על מקומו יבא בשלום.

לפי הדברים האלה מסביר הגאון ר' שמעלקא טויבנפעלד זצ"ל ענין

ודרא, ויש בתוכך הכח והעוז והגבורה לא לוותר על שום מדרגה בתורה ועבודת ה', אלא חטוף את הלוחות, עד שיסכים הקב"ה על ידך, ואזי תבורך מן השמים 'יֵאָא שלמא על ידה דגברת עליה מינאי'.

ענין שבירת הלוחות

עד כה הסברנו משמעות ומעלת מסי"נ של משה רעיא מהימנא, וגבורתו אשר עשה בהורדת הלוחות, אבל התורה ב'הספדה' על משה רבינו אינה מסתיימת בקבלת הלוחות, ונראה שהתורה מונה מעלותיו של משה רבינו מעלה מעלה, ומסתיימת במעלה הכי גדולה ומדרגה הכי עליונה של משה רבינו, 'אשר עשה משה לעיני כל ישראל', וכפרש"י 'לעיני כל ישראל' - שנשא לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר ואשברם לעיניכם, והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר אשר שברת, 'ישר כחך ששברת'. נראה מזה שלא היה כאן רק שבירה בדיעבד, כי אין ישראל ראויים עוד, אלא עשה כאן דבר גדול מאד, עד שהוא שבח יותר גדול ממה שכתוב לפניו, 'אשר ידעו ה' פנים אל פנים' וכל המדרגות האחרות. ויש להבין מהו.

התורה נעוץ סופה בתחילתה, ובראשית התורה מיד אחרי חטא עץ

הלחת. אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר חרות אל תיקרי חרות אלא חירות'. וזה כעין מה שאמרו (חגיגה טו.) 'דברי תורה שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית', כי משה רבינו ראה שהגופים פגומים ומעורבבים רע בטוב ומר במתוק, ולכן שיבר הלוחות ועייז יכולים האומות לשלוט בנו ולגזור על גופינו גזרות קשות, ועיי שבני ישראל מוסרים נפשם ומשברים גופם לקנות דברי תורה, וגם אחרי שקונים אותה עדיין צריכים להתשדל תמיד שלא לאבדם עיי שכחה, עיי כ מתדבק האדם בתורה הקדושה ובאותיות פורחות כל חייו, וגופו מתעדן ונשבר ונאבד ונבלה, ונשמתו דבוקה בחי החיים².

עבודת תקופת הגלות – לוחות שבורות ותושבע"פ

ויהנו מזיו השכינה, ושאר בני ישראל יהיו מנוודים כאבלים וחטאים לפני ה', אלא 'נשאו לבו לשבור הלוחות' ובזה ויתר על מדרגות גדולות נפלאות ונוראות מעצמו ומבני שבטו, למען יהיו כל ישראל אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם, ולא יאבד נפש אחת מישראל בחטא נצחי, והיינו 'לעיני כל ישראל', ודו"ק.

שבירת הלוחות, שכיוון משה רבינו לדעת יוצרו ב"ה, ועשה חשבון שאם יקבלו בני ישראל את הלוחות הראשונים שהם 'חירות ממלאך המות', נמצא גופם של ישראל קיים לעולם, ונשמותיהם הפגומות והחטאים לא יבואו לידי תיקון וישארו במצב של ערוב טוב ורע, ובנישואין פגומים לעולם. ולכן שיבר את הלוחות, ואמרו חז"ל (פסחים פז:) 'לוחות נשברו ואותיות פורחות', כלומר שאכן הלוחות הגשמיות נשברו, אבל דוקא מפני כך לא נפגמו האותיות הקדושות עמהן, ולכן יכול האדם לעמול כל ימיו ללקט אותיות פורחות, כי האותיות על קדושתן עומדות לעולם, ולא נשבר רק גוף האבן. ועיי הביורור התמידי של הטוב מהרע, ישאר הרע בלי שום טוב, ויאבד הגוף ויבלה, ונשמתו תעלה למעלה למעלה עיי כל הני אותיות קדושות שלקט אחד לאחד משך ימי הבלו, ויקנה חיים נצחיים וחי לעולם.

והיינו מה שאמרו (עירובין נד.) 'אמר רבי אלעזר מאי דכתיב חרות על

² במאמר המוסגר יש להעיר, שכתוב בתורה שבני לוי לא חטאו בעון העגל 'ויאספו אליו כל בני לוי', נמצא שבאמת משה רבינו לא היה צריך לשבור הלוחות, והיה יכול למסור אותם לבני שבטו, וכך היה מתקיים בהם כל המדרגות והמעלות של לוחות ראשונות. ובאמת זה עיקר מסירתו לעדת צאנו, שלא רצה משה רבינו שכמה בני לוי יעמדו מהצד

הנחש השיאני, צריך לדעת שלא נגזר עליו לחיות לעולם במצבו הפגום, אדרבה, משה רבינו שיבר עבורו את הלוחות בכדי שיהיה לו הזדמנות לתקן את מעשיו, ולהתפרד מעל גופו העכור ע"י שמתעקש לקנות התורה מתוך קושי, וכך יתקדש גם רמ"ח אברי גופו ויזכה לחיי עולם.

ואחרי הדברים והאמת האלה נבין למה קבעו צום לענין שבירת הלוחות ביום שהובקעה העיר, שהרי ענין הגלות ושיעבוד מלכיות לא היה שייך בלי שבירת הלוחות, אבל צריכים אנו להבין שזה לא בדיעבד אלא במחשבה תחילה, וכפי שכבר דברנו מר' צדוק על דברי רש"י (במדבר י, לג) 'וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים - זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניו דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה'. ללמדנו שכשאנו הולכים במקום סכנה של אויבים במלחמה, במצב של שיעבוד מלכיות וגליות נגד אומה ולשון שעומדים עלינו לכלותינו, אזי צריכים להיאחז בשברי לוחות, בתורה שבעל פה, בעמלות התורה בדבקות בדברי תורה שקשים לקנותם, וכך האדם עצמו מוציא מרמ"ח אבריו עצמו חידושי תורה שלו, וזה הדרך היחידה לחיות בגלות.

וכח העמלות בתורה במצב של חשכות וגלות ויסורים ושכחה ולוחות שבורים, זה מוליד תורה שבעל פה, שהרי כשאדם רואה הכל ברור לנגד עיניו ואין שום טומאה ואומה ולשון שולט בו, הכל מאיר מאד, ואין דבר נעלם כלל, הכל כפי שמראים לו מן השמים, זהו בחי' תושב"כ. אבל כשאדם מתקשה ומתרץ ושוכח ומביא ראיה, וראיה לסתור, זה כל מהות תושב"כ. ובאמת שבירת הלוחות עצמה הוא דבר שלא נצטווה משה רבינו מפי עליון, אלא חידוש שלו, כמו שאמרו (שבת פז.) 'שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו וכו', ושבר את הלוחות', ולכן מסתיימת התורה בזה, כי שבירת הלוחות בפועל ובמהות הוא סוף תורה שבכתב ותחילת תושב"כ.

ואומר ר' שמעלקא דבר נפלא, שלכן התורה מסתיימת באות ל' ומשניות מתחילות 'מאימתי' באות מ', כי תושב"כ הוא המשך ישר מתושב"כ, ויש בזה רמז נפלא שמדובר בענין ק"ש, שיש בה רמ"ח תיבות נגד אבריו של אדם, ללמדך שהדרך שהאדם יכול לתקן את רמ"ח אבריו שלו מהמצב העכור של ערבוב טוב ורע, זה רק ע"י עמל תמידי בתושב"כ, כנ"ל.

ולכן אם אדם מוצא את עצמו במצב שהוא מרגיש התגברות כח הרע,

